

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 70.895.022
у Хмельницькому університеті управління
та права імені Леоніда Юзькова
29000, м. Хмельницький,
вул. Героїв Майдану, 8

В І Д Г У К
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА –
доктора юридичних наук, професора
СТЕФАНЧУКА Миколи Олексійовича
на дисертацію СУСЬ Юлії Степанівни
на тему «Спадкові права подружжя»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 Право галузі знань 08 Право

Актуальність теми дослідження. Інститут спадкування у всі часи був та залишається одним зі визначальних у галузі цивільного права, суспільне значення якого визначається прагненням людства не тільки до примноження майнових статків, а й можливості впливу на визначення посттанативної долі майна.

Попри багаторічні дослідження проблематики спадкового права та спадкування в доктрині сучасної цивілістики та правозастосовчій практиці досі залишаються невирішеними багато проблем, зокрема: не сформовано єдиного бачення поняття та змісту спадкових правовідносин та спадкових прав; відсутній ефективний механізм здійснення прижиттєвих спадкових прав суб'єктів спадкових правовідносин загалом та подружжя зокрема; законодавчо чітко не регламентовано строки вступу у спадщину та посттанативного розпорядження

спадщиною тощо. Тому дані питання продовжують привертати увагу науковців та практиків.

24 лютого 2022 року почалось повномасштабне вторгнення російських військ на територію України, що спричинило істотні та різкі зміни у всіх сферах життєдіяльності українців, у тому числі й у спадкових правовідносинах. Внаслідок нелюдської жорстокої агресії загинули тисячі мирних українців. У зв'язку з цим слід погодитись із авторкою в тому, що назріла необхідність пошуку нових варіантів та способів вирішення проблем спадкування, про існування яких у такому масштабі ще рік назад ніхто не міг і подумати. (стор. 18-19 дисертації).

З огляду на вказані обставини дослідження Ю. С. Сусь у дисертації проблематики спадкових прав подружжя вбачається виправданим, своєчасним та практично значимим.

Актуальність теми дисертаційного дослідження відповідає також тематиці наукових досліджень кафедри цивільного права та процесу на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова на 2017–2026 роки «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (державний реєстраційний номер 01178U000103).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх достовірності та новизни зумовлюється належною методологічною базою дослідження, критичним аналізом значної кількості вітчизняних та зарубіжних наукових праць, комплексним дослідженням нормативно-правових та міжнародно-правових актів, а також правозастосовчої практики у цій сфері.

Практичне значення одержаних результатів полягає також в тому, що зроблені в ході дослідження авторські висновки, пропозиції та рекомендації

можуть використовуватися для подальшого розвитку вітчизняної науки цивільного права, в тому числі під час проведення подальших досліджень проблематики захисту прав суб'єктів спадкових правовідносин. Результати дисертаційної роботи спрямовані також на внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного цивільного, цивільного процесуального та нотаріального законодавства України, врегулювання правових колізій та можуть бути використані при підготовці підручників, науково-практичних коментарів Цивільного кодексу України, у практичній діяльності суддів, адвокатів, нотаріусів, а також при викладанні навчальних дисциплін та окремих курсів, зокрема: «Цивільне право України», «Спадкове право України», «Сімейне право».

Крім того, у тексті дисертації наявні численні приклади з матеріалів судової практики. Це надає роботі прикладного характеру та свідчить про прагнення авторки знайти не тільки теоретичні, а й практичні шляхи удосконалення національного механізму здійснення та захисту спадкових прав осіб, які перебувають у зареєстрованому шлюбі.

Також слід окремо наголосити, що в дисертаційному дослідженні Ю. С. Сусь не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного дослідження, оскільки дисертаційне дослідження містить посилання на усі згадані авторкою у тексті джерела інформації у поєднанні з матеріалами судової практики.

Про ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків дослідження свідчать також чисельні пропозиції авторки відносно необхідності вдосконалення окремих положень вітчизняного законодавства (наприклад, стор. 134).

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Результати дослідження пройшли належну апробацію, оскільки її основні теоретичні положення та висновки викладено у 18 наукових публікаціях,

зокрема, в 7 наукових статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, одній статті в науковому періодичному фаховому виданні іншої держави та в 11 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Наукова новизна одержаних Юлією Степанівною результатів полягає, насамперед, у тому, що її робота є першим у вітчизняній науці цивільного права комплексним теоретико-прикладним дослідженням спадкових прав подружжя. Крім того, елементи наукової новизни дослідження повною мірою відображені у змісті дисертаційного дослідження і підтверджені ґрунтовними висновками дисертантки. Особливу увагу варто звернути на наступні теоретичні положення та висновки, сформульовані авторкою.

Так, позитивним є те, що при підготовці дисертаційного дослідження авторка максимально повно відобразила генезу спадкових прав подружжя. Ю. С. Сусь не обмежилась при цьому констатацією історії розвитку питання, а ретельно з'ясувала особливості розвитку саме закономірностей становлення інституту спадкових прав осіб, які перебувають у зареєстрованому шлюбі, їх сутності та класифікації (розділ 1 дисертації). Зміст такого огляду свідчить не тільки про обізнаність авторки у напрямках наукових досліджень попередників, а й про те, що дисертантка критично опрацювала погляд правознавців на предмет дослідження дисертації.

Розглядаючи доволі складні та дискусійні питання спадкового права, Юлія Степанівна аргументує, що спадкування і спадкові правовідносини - не тотожні категорії і спадкові права, які складають зміст спадкових правовідносин (в т.ч. спадкові права подружжя) включають правомочності, що виникають та можуть здійснюватися за життя спадкодавця (спадкодавців) та спрямовані на визначення посттанативної долі майна.

Позитивно оцінюється висловлена авторкою теза про те, що спадкове право як підгалузь цивільного права – це сукупність правових норм, які регулюють відносини, що виникають з приводу визначення посттанативної долі

майна (майнових прав і обов'язків), а також порядок та умови такого переходу після настання смерті власника такого майна (стор. 53-54 дисертації).

Так, зокрема, схвальної оцінки заслуговує висновок авторки щодо того, що характерними ознаками спадкових правовідносин як предмету правового регулювання спадкового права є наступні: 1) для їх існування необхідна наявність майна, посттанативна доля якого має визначатися до або після смерті його власника; 2) ці правовідносини потребують мінімум двох суб'єктів: держави в особі державних органів, які діють в межах своєї компетенції від імені держави чи інших уповноважених осіб та спадкодавця (за його життя), спадкоємця (після відкриття спадщини) або іншої особи, яка має юридичний зв'язок з спадщиною; 3) смерть особи не є загальною підставою виникнення спадкових правовідносин, а є лише одним із юридичних фактів, що визначає їх виникнення, зміну та/або припинення; 4) для спадкових правовідносин допустима множинність суб'єктів. (стор. 61 дисертації).

З огляду на це цілком виправданим уявляється підхід дисертантки щодо того, що під спадковими правами подружжя слід розуміти закріплені нормами цивільного права правомочності подружжя разом або окремо кожної з осіб, що перебувають у зареєстрованому шлюбі щодо розпорядження майном, що належить їм на праві спільної власності, на випадок смерті одного з подружжя, а також правомочності, пов'язані із переходом майна померлого до того із подружжя, хто пережив другого з подружжя. (стор. 68 дисертації).

Заслуговує уваги й позиція дисертантки щодо класифікації спадкових прав подружжя, зокрема за критерієм значення юридичного факту смерті спадкодавця для виникнення, зміни або припинення відповідних прав (стор. 80 дисертації).

Доволі цікавими в даному аспекті вбачаються висновки авторки про загальні та спеціальні права подружжя (стор. 85 дисертації).

Значна увага у дисертаційному дослідженні приділяється авторкою гарантіям спадкових прав подружжя як умовам, засобам та способам, що створюють можливість реального здійснення прав та виконання обов'язків суб'єктів

правовідносин, їх охорони та захисту (параграф 2.1 дисертації). Схвальним є висновок авторки щодо того, що гарантії спадкових прав подружжя діють лише за умови перебування осіб у зареєстрованому шлюбі (стор. . 96, 101, 120, 126 дисертації).

Слід відзначити, що дисертанткою на основі аналізу законодавства зарубіжних країн цілком вірно визначено, що наявність спільного заповіту подружжя та застосування способів альтернативного врегулювання спорів (зокрема медіації) є найефективнішим інструментом захисту спадкових прав подружжя. Також аргументованими видаються пропозиції дисертантки щодо розширення заповідальних можливостей подружжя в частині визначення умов наслідування та черговості закликання до спадкування, а також щодо можливості зняття заборони відчуження спільного майна та розпорядження ним в односторонньому порядку тим із подружжя, хто пережив іншого (стор. 105-114, 124, 150-152, 222 дисертації).

Схвалення заслуговує й аргументація авторки щодо співвідношення положень спільного заповіту подружжя та шлюбного договору, а також пропозиція Юлії Степанівни щодо обов'язкової державної реєстрації шлюбних договорів у відповідному реєстрі, та щодо доступу нотаріусів до Єдиного державного демографічного реєстру (стор. 128-130, 134, 137-138 дисертації)

Дослідивши питання оформлення спадкових прав подружжя, авторка виправдано значну увагу приділяє проблематиці захисту спадкових прав подружжя в умовах воєнного стану, обумовленого збройною агресією з боку росії (стор. 137, 166 184, 216 дисертації). У зв'язку з цим слід погодитись із її пропозицією щодо запровадження спеціальної процедури посвідчення спільного заповіту подружжя для випадків, коли один з подружжя є учасником бойових дій в складі Збройних Сил України, Національної гвардії України, добровольчого формування територіальної громади тощо (стор. 139 дисертації).

Також вірним видається висновок авторки щодо можливості судового розгляду та вирішення питань, пов'язаних із наданням дозволу другому з

подружжя на розпорядження майном, що є предметом спільного заповіту, у випадку складних життєвих обставин або форс-мажору (війни, необхідності коштів на лікування тощо), як складової права на спільне визначення посттанативної долі спадкового майна на користь інтересів подружжя (стор. 134, 214 дисертації).

Дисертаційне дослідження Юлії Степанівни підкреслює, що робота містить результати її особистих досліджень. Висновки, пропозиції та рекомендації, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну, одержані авторкою особисто. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело, що підкреслює достовірність зроблених висновків.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Дисертаційному дослідженню, що рецензується, притаманні і деякі дискусійні положення, які є спірними або недостатньо обґрунтованими, що обумовлює необхідність їх додаткової аргументації. Найбільш суттєвими з таких зауважень вважаємо такі:

По-перше, спірною уявляється позиція дисертантки відносно тези, що після смерті першого з подружжя до другого переходить лише право володіння та користування майном спадкодавця, зважаючи на зміст ч. 2 ст. 1243 ЦК України, відповідно до якої «у разі складення спільного заповіту частка у праві спільної сумісної власності після смерті одного з подружжя переходить до другого з подружжя, який його пережив» (стор. 117 дисертації).

По-друге, загалом підтримуючи пропозицію автора щодо доцільності передбачення можливість судового розгляду та вирішення питань, пов'язаних із наданням дозволу другому з подружжя на розпорядження майном, що є предметом спільного заповіту, у випадку складних життєвих обставин або форс-мажору (війни, необхідності коштів на лікування тощо) як складової права на спільне визначення посттанативної долі спадкового майна на користь інтересів

подружжя (стор. 117, 134, 215 дисертації) Проте потребує додаткового розкриття перелік обставин, які автор відносить до обставини такого форс-мажору.

По-третє, потребує додаткового обґрунтування запропонована авторкою пропозиція щодо того, що підставою для припинення дії заповіту подружжя є припинення шлюбу (стор. 141, 221 дисертації). Вбачається, що мова повинна йти про розірвання шлюбу, адже смерть одного з подружжя теж є підставою для припинення шлюбу, і в такому випадку може виникнути ситуація при якій заповіт подружжя теж втрачає силу у зв'язку з цією підставою і не підлягає подальшому виконанню.

По-четверте, потребує додаткового пояснення пропозиція дисертантки щодо розширення заповідальних можливостей подружжя в частині визначення умов наслідування та черговості закликання до спадкування, який може бути корисним вітчизняному законодавцю (стор. 222 дисертації).

По-п'яте, позитивно оцінюючи наукову позицію дисертантки щодо того, що спільний заповіт подружжя є особливим видом заповіту, покликаним захищати майнові інтереси подружжя, спірним видається висновок авторки про те, що відповідно до умов такого виду заповіту спадкування відбувається лише після смерті обох членів подружжя, після смерті ж одного із подружжя до іншого переходить лише право володіння та користування майном, оскільки розпорядження таким унеможливлене внесенням нотаріусом до реєстру заборони його відчуження (стор. 117, 120, 127-128 дисертації).

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам. Висловлені зауваження мають дискусійний характер і суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження Сусь Юлії Степанівни на тему «Спадкові права подружжя». Спірність окремих положень, про які мова йде вище, притаманна будь-якій творчій роботі.

Слід підкреслити, що дисертація є самостійною завершеною науковою працею, у якій авторці на підставі ґрунтовного науково-правового аналізу теми дослідження вдалося розробити та сформулювати низку нових наукових

положень, висновків та рекомендацій, що відповідають критеріям наукової новизни і в сукупності вирішують виявлену конкретну наукову проблему.

Дисертаційне дослідження Сусь Юлії Степанівни на тему «Спадкові права подружжя» відповідає вимогам, встановленим Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а його авторка – Сусь Юлія Степанівна заслуговує на присудження їй освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент :

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
провідний науковий співробітник відділу
проблем приватного права Науково-дослідного
інституту приватного права і підприємництва
ім. академіка Ф.Г. Бурчака,
народний депутат України,
голова підкомітету з питань адаптації
законодавства України до положень права
Європейського Союзу (acquis ЄС),
виконання міжнародно-правових зобов'язань України
у сфері європейської інтеграції
комітету Верховної Ради України
з питань правової політики

Микола СТЕФАНЧУК